

Erik Gandini är aktuell med sin dokumentärfilm **Surplus**.

TEXT ROGER WILSON FOTO ANDREAS HOFFSTEN

Gör tvärtemot!

ERIK GANDINI TILLHÖR den där gruppen människor som antagligen kommer att få dras med epitetet "ung" fram till pensionen. Han får åtminstone fortfarande höra att han är en "ung filmare", trots att han idag är en 36-årig tvåbarnspappa och gjorde sin första dokumentär för nio år sedan.

Kanske är det hans bakgrund som en av de drivande bakom tv:s samhällsprogram *Elbyl* som fortfarande spökar i folks medvetande. Eller en osedvanligt dålig återväxt bland unga dokumentärfilmare. Men främst handlar det nog ändå om attityd. En sorts rastlöshet och halvanarkistisk inställning till filmmediet som gör att Gandinis filmer både

till innehåll och form fortfarande är oförutsägbara.

Tematiskt har han täckt in så vitt skilda ämnen som kriget i Bosnien (*Sarajevogänget*), amerikanska soldaters barn i Vietnam (*Amerasians*) och Che Guevaras död (*Sacrificio*). Nu senast gjorde han filmen *Surplus* tillsammans med klipparen Johan Söderberg som tidigare jobbat med filmer som *Lucky People Center International* och *Tokyo Noise*. Resultatet är ett av de mest formsäkra inläggen i samtidsdebatten på länge. Ett avancerat montage där det dokumentära materialet blivit till byggstenar i en mosaik om en kaotisk värld där befolkningen shoppar sig

själva och planeten in i undergången.

När jag träffar Gandini är han redan igång med nästa projekt, en film om USA och terrorism. Han och kollegan Tarik Saleh har besökt den amerikanska Guantanamo-basen på Kuba, där USA förvarar fångar som misstänks ha haft samröre med Al Qaida. En miljö som var minst sagt svår att arbeta i, och där den omfattande kontrollapparaten kring journalisterna nästan blev en poäng i sig.

– Under de tre dagar vi tillbringade där var vi ständigt påpassade. En massa censorer visade oss runt, men i själva verket fick vi nästan inte se någonting av basen. Men trots att vi inte fick det

material vi förväntade oss, och som skulle motivera en sån här resa för till exempel ett nyhetsprogram, så upplevde vi ändå en mängd saker som gör att man kan berätta en historia. Vi filmade allt kring besöket istället, censorerna och hela den komiska apparaten runt omkring oss. De förstår inte att vi kan göra något av det materialet, hur vi kommer att använda det.

JUST ATT GÖRA TVÄRTEMOT det förväntade är något som Erik återkommer till flera gånger under vårt samtal. Och kanske har det blivit allt viktigare att bryta mot det konventionella inom just dokumentärfilmen. Genren är just nu mer exploaterad än någonsin tidigare och tv-kanalernas tablåer är proppfulla med program som på olika sätt använder sig av dokumentärt material för att locka tittare. Det kan handla om dokusåpor och reality-tv, samhällsprogram som TV3:s *Insider*, eller sentimentala återseenden i fyrans *Saknad*. Oavsett om programmen handlar om otrohet på en paradiso, reportage från en sexmessa i Stockholm eller sökandet efter en försvunnen släkting i Latinamerika så utnyttjas dokumentärens dramaturgi och arbetsmetoder för att göra nöjesprogram. Det är inte utan att den traditionella dokumentären ibland känns lite platt och färglös jämfört med sina mer spektakulära släktingar. För Erik Gandini har utvecklingen lett till att han har omvärderat sitt arbete.

– Absolut. Jag har varit tvungen att definiera min roll gentemot verklighetstv, och då har det nästan alltid varit en fråga om att göra precis tvärtom. Gör de grejor om unga, balla människor i ett hus, då ska vi göra något om gamla gubbar. Jobbar de med handkamera så jobbar vi med kameran på stativ. Använder de video så jobbar vi med riktig film istället. Konkurrenten från dokusåporerna är trots allt något positivt. Om man ska tävla med ett utbud som bygger på samma stoff – det vill säga verkliga situationer och människor – så måste du försöka göra det bättre än dem. De som arbetar på produktionsbolag jobbar efter någon sorts fabrikskoncept, där de framställer en tv-serie. Vi kan istället utveckla det personliga berättandet och engagemanget som vi känner.

Men samtidigt så känns ju din senaste film *Surplus* väldigt tidsenlig och samtida i sitt uttryck. Trots den avancerade montagetekniken så känner man ändå igen estetiken från till exempel musikvideovärlden, undrar jag.

– Det är många som säger att den är MTV-klippt, men jag tycker att Johan Söderberg som klippt filmen tillför mer än så. Han har ett sätt att arbeta rytmiskt och en förmåga att skapa mervärde i materialet som är unik. *Surplus* är framför allt ett sätt att gå vidare i berättandet, att våga göra en film som inte bygger på karaktärer på samma sätt som dokumentärer brukar. Om jag gör en film i Sarajevo med fyra intressanta, verkligen gripande människor så är det dom som bär historien, men *Surplus* är uppbyggd tematiskt istället. Vi följer den röda tråden, konsumtion, genom hela filmen. Men istället för att diskutera siffror, statistik och politiska åsikter ville vi försöka fånga hur konsumtion känns istället. Innehållet och intensiteten finns egentligen inte i varje enskild bild, utan den har jobbats fram i klipprummet istället.

Att de två filmskaparna haft ganska kul under klippjobbet märks, för resultatet är så långt ifrån gravallvarlig civilisationskritik man kan komma. Däremot har man passat på att tänja gränserna för dokumentärfilm några snäpp. Klipparen Johan Söderberg är nog mest känd hos den breda massan för sina Read my lips-filmer. *Endless Love*, den mest populära av filmerna, spreds i rasande fart via e-post under Irakkriget. Där har Söderberg lyckats klippa samman tv-bilder på George W. Bush och Tony Blair så att det ser ut som om de två sjunger en kärleksduett tillsammans. Samma grepp används i *Surplus* där ledarna för G8-länderna är ihopklippta så att de framför ett tal om konsumtionssamhällets meningslöshet.

– Det är ganska klassisk satir egentligen, men det finns också en viktig undertext. Att kunna leka med bilder som når oss varje dag, och göra om dem till något nytt. I vår film tvingar vi personer att säga saker som de aldrig skulle säga i verkligheten – men som alla vet är mer sanna än deras vanliga utläggningar. Det är som att säga till åskådaren: ”Kolla här, så här kan man förhålla sig till tal, till de här figurerna

som syns varje dag på tv. Var inte bara en passiv konsument av media, utan ta materialet och skapa dina egna budskap.”

Att hitta nya sätt att berätta dokumentärer på är kanske också en oväntad effekt av dokusåpavågen. Kunskandet hos vanligt folk om det dokumentära berättandet håller på att bli för stort. Folk vet hur man gör bra tv, vad som blir en bra scen, hur man ska formulera sig för att ge rätt intryck.

– Unga människor idag är så medievana att det blivit ett problem. Man gör en intervju med folk, de säger jättebra grejor, de gestikulerar på rätt ställen, men det känns ändå oäkta. Samtidigt som det är bra att tv-mediet demokratiseras så blir det svårare och svårare att fånga verkligheten. Jag tror att det är en av orsakerna till att det blivit en trend bland dokumentärfilmare de senaste åren att berätta om sina egna liv och upplevelser istället för andras historier. Man vet i alla fall att ens egna personliga upplevelser är sanna.

SAMMA UTVECKLING FINNS också i Erik Gandinis eget filmande, fast här blandas det personliga med engagemanget i omvärlden. Han tar sig visserligen an stora frågor som konsumtionssamhället eller en politisk ikon som Che Guevara, men filmerna färgas samtidigt av hans egna stil, som ibland yttrar sig som en sorts medveten amatörism. Ett förhållningssätt som effektivt tränger igenom floden av nyhetsbilder och ett allt mer högljutt mediebrus.

– Vi brukar prata om att vi jobbar med en sorts professionell ickeprofessionellitet. En idé om att utnyttja vårt underläge för att få folk att säga saker som de inte skulle säga annars och att ge den som tittar en känsla av ”det här kan jag också göra”. Att man visar hela den krångliga vägen till resultatet istället för att falla för den här trista professionalismen som det redan finns alldeles för mycket av på nyheterna och i samhällsprogram. Den ska man bryta sönder, om inte annat så för att bryta en maktrelation.

***Surplus* distribueras av Folkets Bio, se även filmhandledning på nätet www.sfi.se/skolbio. *Surplus* kommer till hösten även på dvd.**